

МИТЕЦЬ ЕПОХИ УКРАЇНСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ

У статті розглядається маловідома постать української культури ХІХ сторіччя – Петро Петрович Сокальський. Розкриваються основні сфери діяльності митця, значення його наукового та творчого доробку.

Ключові слова: *творча особистість, П. Сокальський, композитор, фольклорист, науковець, музичний критик, психолог, музикознавець, письменник, дипломат.*

Постановка проблеми. Творча особистість є неоднозначним, складним та поліфункційним поняттям. Його осмислення лежить в основі таких гуманітарних наук, як філософія, психологія, соціологія, культурологія, музикознавство, мистецтвознавство, історія, літературознавство, естетика, педагогіка тощо. Творчі особистості є невід’ємними складовими людського буття, без яких неможливо уявити існування. Як вказує філософ І.Надольний «кожний наступний виток суспільного прогресу – це згусток енергії, розуму, почуття, волі творчих особистостей»¹.

¹ Надольний І. «Філософія» С.481

З розвитком наукових теорій, гіпотез, знань, серед особливостей творчої особистості виділяють наступні риси:

1. Природна здібність об'єкта, через яку особистість розкриває свій скритий, закладений природою (або Богом) потенціал.

2. Здатність сміливо обирати гідну ціль, зробивши її основним вектором своєї життєвої позиції та якісно втіливши її в реальне життя.

3. Важливість соціально-історичного фактору впливу на якості формування творчої особистості, включаючи параметри архетипу та ментальності. Умовно явище ментальності можна вважати особливістю національного характеру, фіксовану на рівні найдавніших архетипів світосприйняття.

Метою статті є розгляд постаті П. Сокальського як архетипового представника «творчої особистості», в якій своєрідно віддзеркалені основоположенні якості митця XIX сторіччя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На превеликий жаль життя, діяльність та творчість цієї дивовижної особистості на сучасному етапі музикознавства є ще маловивченою. Лише в 60-80-ті роки XX сторіччя – в ювілейні роки композитора – відбувається невеликий поодинокий сплеск у наукових дослідженнях. Найбільш ґрунтовною та інформативною на сьогоднішній день є історико-біографічна монографія Т. Каришевої «Петр Сокальский». Важливим інформативним доповненням щодо критико-публіцистичного творчого спадку слугує збірник статей П. Сокальського упорядкований В. Кулик. В цій праці, науковець розкриває основні музичні питання, що цікавили П. Сокальського – музичного критика та наводить ряд статей, які були опубліковані за життя композитора. В XX сторіччі творчість П. Сокальського продовжує викликати увагу науковців. Нещодавно з'явилась нова монографія Изваріної О. «М. Гоголь і українська опера», в якій автор розкриває особливості трактовки «Різдвяної ночі» М. Лисенко та «Майської ночі» П. Сокальського. Однак, згадані наукові роботи безумовно не можуть розкрити весь спектр питань, що стосуються життя, творчості та діяльності митця. Майже не вивченим лишається архів композитора, який зберігається в архівах різних міст та країн, і налічує біля 3000 одиниць зберігання.

Таким чином, **актуальність** даного дослідження обумовлена малою вивченістю в музикознавстві творчої особистості, доробку та архіву П. Сокальського, діяльність якого мала велике значення для культурного середовища України другої половини XIX століття.

Петро Петрович Сокальський займає особливе положення в українській культурі. Його роки життя припадали на другу та третю третини XIX століття (14.09.1832 – 30.03.1887), яке М. Грушевський визначив добою «українського відродження». Для української нації це є етап становлення, на ґрунті якого згодом з'являються класичні зразки українського мистецтва.

В цілому ж культура України даного періоду ще не є достатньо вивченою та сповнена білих плям. На нинішньому етапі розвитку історичної науки відбувається постійний перегляд тих чи інших історичних подій, фактів. Науковці різних галузей частіше звертають свою увагу на діячів XIX сторіччя. Завдяки новим відкриттям поступово вимальовується більш повна картина епохи.

Матеріали та результати дослідження. З погляду історії культурного розвитку української нації XIX сторіччя, однією з таких маловивчених сторінок є діяльність династії Сокальських, які відіграли значну роль в розвитку не тільки музичного мистецтва, а й багатьох галузей наук. Однак, найбільш вагомим для музикознавчої науки виявляється творча особистість Петра Петровича Сокальського – видатного діяча свого часу, людини передових поглядів, який не побоявся за часів Емських та Валуєвських циркулярів відстоювати право на національне українське мистецтво.

За життя митець користувався неабиякою повагою. Одним з яскравих підтверджень цього факту можна вважати не тільки велику кількість некрологів російських та українських видань присвячених загибелі П. Сокальського, але й розповсюдження вже у XX сторіччі (1913 рік) відкриток з зображенням портрета митця в нотних магазинах російських музичних видавництв Москви та Петербургу².

За масштабами діяльності П. Сокальський, мабуть, не має аналогів в історії українського мистецтва. Його погляди, інтереси та праці мали дуже широкий діапазон, що добре ілюструє один з листів двадцятирічного митця: „я дуже люблю музику і вдало пишу її ... Люблю політичні науки: політичну економіку, статистику, право, також природничі науки – фізику, хімію – і зайнятись одним чим-небудь, кинувши все інше, здається мені надто однобічним”³. Красномовним

² Дві з них, зберігаються в архівному відділі НБУ ім. Вернадського у ф. 1 од.зб.39446

³ Карышева Т. П. П. Сокальский. Жизнь и творчество. – М.: Советский композитор, 1984. – С. 54

підтвердженням слів П.Сокальського є перелік сфер його діяльності:

- вчитель різних дисциплін: історії музики, естетики, акустики, гри на музичних інструментах (фортепіано, скрипка, віолончель), історії, біології, хімії та інших;
- публіцист. П. Сокальський виходив в друк як музичний, літературний та театральний критик, крім того на сторінках тогочасної періодики виступав із статтями природознавчого характеру, займався питаннями сільського господарства, а також був кореспондентом військових дій на Балканах та в Туреччині;
- редактор газети «Одесские ведомости» та «Одесский листок»;
- письменник, з під пера якого вийшло близько 100 оповідань, новел, повістей;
- дипломат, який за своє життя пройшов від Харкова та Одеси до Петербургу, Москви, Нью-Йорку, Парижу, Константинополю, Балкан та Турції;
- суспільний діяч, завдяки якому в Одесі з'явилися постійні музичні товариства та паростки майбутньої професійної освіти;
- музикант-виконавець. він вправно володів грою на флейті, скрипці, віолончелі, фортепіано, а також був чудовим хоровим та оркестровим диригентом;
- композитор з величезним творчим спадком, в якому представлені практично всі музичні жанри: симфонічна картина «На луках. (Відгомін України)», 3 опери («Мазепа», «Майська ніч» та «Осада Дубно»), 2 кантати («Бенкет Петра Великого» та «Слухай»), камерно-вокальні та камерно-інструментальні мініатюри, обробки народних пісень, хорові опуси. Саме П.Сокальський є автором перших творів музичної гоголіани в українському мистецтві.
- науковець різних галузей: магістр хімії, один з перших вчених-фольклористів, музикознавчий дослідник.

Практично одночасно з М. Лисенко митець стоїть у витоків музично-фольклористичної думки. Його праця «Русская народная музыка (великорусская и малорусская). Ее строение мелодическое и ритмическое и отличие ее от основ современной гармонической музыки» (1886) та збірник «Малорусские и белорусские песни собранные П. Сокальским» (1866–1867) вважаються початком нової наукової дисципліни – етномузикології. Згадаємо з цього приводу, вислів продовжувача справи П. Сокальського та М. Лисенко – К. Квітки: «кожен, хто тепер бодай щось знає про східно – слов'янську народну

музику та думає про неї, багато де в чому забовязаний Сокальському, який глибоко проник у цю занехаяну галузь досліджень»⁴.

Крім того, П.Сокальський фактично є автором першої наукової розвідки з музичної психології. В даному дослідженні науковець розробляє такі актуальні питання як часопросторові, мовні і філософські складові музичного мистецтва; синкретизм мистецтв; проблема психології музичного сприйняття. Крім того, вчений передбачає такі наукові галузі, як музична інтерпретація та музична терапія. Тож, можливо сміливо стверджувати що ця праця була новаторською та евристичною розробкою для музикознавчої науки не тільки XIX сторіччя, але є актуальною і в наш час.

Головною метою творчої діяльності митця було становлення української національної культури. Реалізація цієї цілі проходила багатовекторно. По-перше, це звернення до фольклорного матеріалу, його осмислення в наукових розвідках, популяризація та творча обробка.

По-друге, створення музичних творів з українським національним колоритом. Включення в основу композицій різноманітних фольклорних пластів та використання народних сюжетів. Згадаємо з цього приводу останню оперу П. Сокальського «Осада Дубно». Композитор хотів створити твір, в якому було б можливим розкрити характер українського народу. Саме тому, звернення до сюжету «Тараса Бульби» повністю відповідало його задуму. У листі до свого друга Н. Бороздіна Сокальський не двозначно підкреслює свій патріотичний настрій щодо цього сюжету: «После долгого труда над этим сюжетом я убедился, что хорошо он может быть третированный только на малороссийском тексте и народных малороссийских песнях. Вне этого элемента будет фальшь, подделка, фальшивый тон»⁵.

По-третє, підняття музичного мистецтва на професійний рівень. Як відомо, в Одесі П. Сокальський організує постійні музичні вечори, відкриває Філармонічне товариство та Товариство любителів музики. В них митець читає лекції з гармонії, поліфонії, акустики, гри на музичних інструментах тощо. Крім того, композитор приймає активну участь в відкритті музичної школи від РМТ в Одесі.

Очевидно, саме патріотична та антидержавницька направленість діяльності П. Сокальського стала причиною його забуття. Доказом такого твердження можна вважати неофіційну характеристику компо-

⁴ Народжений Україною: Меморіальний альманах т.2 с.538

⁵ НБУ ім.. Вернадського ф.1, од.зб.38617

зитором третім Відділенням Власної Його Імператорської Величності, що була надана властям на запит по створенню самостійної незалежної одеської газети «Новейшие известия» братами Сокальськими: «... Петр Сокальский в виду 3-го Отделения Собственного Его Императорского Величества считается личностью сомнительной для того, чтобы пользоваться правом редакторства, но если главное Управление со своей стороны признает возможным допустить до того Сокальского, то не иначе, как при условии предварительной цензуры, и с тем, чтобы сия последняя имела особенно внимательный контроль за ходом мыслей предполагаемого издания. – Резолюция: Отказать»⁶.

VI. В деяких музикознавчих працях П. Сокальського називають російським діячем XIX сторіччя. З цієї точки зору пропонуємо доведення українського національного портрету митця через архетиповий метод С. Кримського. Як відомо, філософ визначив 6 основних положень архетипів української нації:

1. Архетип софійності як розумне, мисляче світосприйняття, що найбільш яскраво проявляється у наукових розвідках П. Сокальського.
2. Архетип слова – саме через слово творець XIX сторіччя розкривається сучасним дослідникам. Його наукові праці, статті, музичні та літературні твори, епістологічний спадок дають змогу розкрити справжнє незаангажоване значення діяльності П. Сокальського для XXI сторіччя.
3. Архетип природи. В спадку митця особливе ставлення до природи можна спостерігати в зверненні до фольклору, літературних творах та музиці.
4. Архетип «філософії серця» – яскраво розкривається в романтичному спрямуванні творчої діяльності П. Сокальського.
5. Архетип етичної цінності особи – найбільш яскраво продемонстрований композитором в опері «Осада Дубно», де головний смисловий акцент перенесений з українського народу на трагічну особисту долю Андрія та Урсули, з виправданням зради Андрія.
6. Архетип гри з долею чи нечистою силою – в випадку П. Сокальського до гри з нечистою силою можна віднести постійну гру з владою задля становлення паростків української національної культури.

⁶ НБУ ім. Вернадського ф.1 од.зб.38818

Висновки. Фактично Петро Петрович Сокальський є яскравим взірцем української «монадної особистості», який своєю творчою діяльністю репрезентує свою націю, культуру, епоху і тим самим стверджує власну іпостась універсального досвіду. Як стверджує С.Кримський, саме монадні особистості здатні відіграти значно більшу роль в історії, аніж «усі політичні партії разом узяті».

Творчість та діяльність Петра Петровича Сокальського проходили в особливий час для історії української нації. В епоху, яка породила таких видатних творчих особистостей як Т. Г. Шевченко, М. І. Костомаров, М. П. Драгоманов, М. Старицький, М. В. Лисенко та багато інших. Становлення базових фундаментальних основ української національної культури, науки, свідомості потребувало від митців того часу багатовекторної направленості діяльності. В цьому ж руслі працював і П. Сокальський, який прагнув створити національне мистецтво, на народному ґрунті. Адже як казав композитор «мистецтво не може існувати без Батьківщини!».

Література

1. Аркас М. Історія України-Русі / М. Аркас. – Одеса: Маяк. 1994. – 392 с.
2. Архимович Л. Влияние эстетики русских революционных демократов на украинскую музыку второй половины XIX столетия / Л. Архимович // Из истории русско-украинских музыкальных связей: Сборник статей. – М.: Государственное музыкальное издательство, 1956. – С. 20–37.
3. Білокінь С. Такий несучасний класик / С. Білокінь // Літературна Україна. – К., 2 квітня 2009. – С. 1, 7.
4. Бороздин Н. Вступительная статья. / Н. Бороздин // Малороссийские и белорусские песни, собранные П. П. Сокальским. – СПб.: изд. В. Бесселя, 1902. – С. 3.
5. Грушевський М. С. Історія України, приладжена до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх. / М. С. Грушевський. – К.: Вид. дім «KM Academia», 1994. – 256 с.
6. Зленко Г. Неубитая песня: к 150-летию со дня рождения композитора П. П. Сокальского / Г. Зленко // Вечерняя Одесса. 1982. 14 октября. – С. 9.
7. Изваріна О. Микола Лисенко та Петро Сокальський / До інтерпретації гоголівських сюжетів в українській опері / О. Изваріна // М. Лисенко та музичний світ. До 150-річчя від дня народження. Тези міжнародної наукової конференції. – К., 1992. – С. 24–26.
8. Изваріна О.М. М. Гоголь і українська опера (М.Лисенко та П.Сокальський) / О. М. Изваріна – Донецьк: ДонДУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2003. – 216с.

9. Історія української музики / [редколегія Т. П. Булат, О. С. Олійник, А. К. Терещенко] – т.2. – К.: Наукова думка, 1989. – 464 с.
10. Історія української радянської музики / [редколегія О. С. Зінкевич, І. Ф. Ляшенко, І. Б. Пясковський, О. Я. Шреєр-Ткаченко] – К.: Музична Україна, 1990. – 296 с.
11. Карышева Т. П. П. Сокальский. Жизнь и творчество / Т. Карышева – М.: Советский композитор, 1984. – 200 с.
12. Карышева Т. П. Сокальский / Т. Карышева // Из истории русско-украинских музыкальных связей: Сб. ст. – М.: Государственное музыкальное издательство, 1956. – С. 258 – 299.
13. Крымский С. Мудрецы всегда в меньшинстве / С. Крымский. – К.: Издательский дом Дмитрия Бурого, 2012. – 400с.
14. Кулик Р. Лишається сучасником / Р. Кулик // Культура і життя. 1982. 12 вересня. – С.6
15. Кулик Р. П. Сокальський. Вибранні статті та рецензії / Р. Кулик – К.: Муз. Україна, 1977. – 173 с.

Список використаних архівних джерел ⁷

1. НБУ ім. Вернадського ф.1, од. зб. 39446
2. НБУ ім. Вернадського ф.1, од. зб. 38617
3. НБУ ім. Вернадського ф.1, од. зб. 38818

Алена Жарик (Киев). Деятель искусства эпохи украинского возрождения. В статье рассматривается малоизвестная фигура украинской культуры XIX века – Петр Петрович Сокальский. Раскрываются основные сферы деятельности музыканта, значение его научных исследований и творческихopusов.

Ключевые слова: творческая личность, П. Сокальський, композитор, фольклорист, ученый, музыкальный критик, психолог, музыковед, писатель, дипломат.

Alyona Zharik. Artist of the age of Ukrainian renaissance. This paper deals with a little-known figure in Ukrainian culture – Peter Sokalskiy. He worked in the 19th century. And as we know, M. Grushevsky named that time as age of Ukrainian renaissance. He was a prominent figure in his time, a man of advanced views. He doesn't afraid at the time of the Ems and Valuev Circulars to defend the right of national Ukrainian art.

P. Sokalskiy has made great achievements in both the arts and in science during his long life. He also has been active in a variety of activities in many areas. Among them: 1) Teacher from different disciplines: music history, aesthe-

⁷ Список складений за появою в тексті роботи

tics, acoustics, playing musical instruments (piano, violin, cello), history, biology, chemistry, and others. 2) Publicist P. Sokalskiy was out in print as musical, literary and theater critic, and was as a correspondent at time of military action in the Balkans and Turkey. 3) Editor of the newspaper "Vedomosti Odesskie" and " Odesskiy List". 4) Writer, he wrote about 100 short stories, novels, poems. 5) Scientist in different fields: chemistry master, a scholar and folklorists, musicological researcher. 6) Diplomat, he went for his life in St. Petersburg, Moscow, New York, Paris, Constantinople, the Balkans and Turkey. 7) Social Worker, P.Sokalskiy was the assistance of creating Odessa musical companies and professional music education. 8) The musician and performer. As already mentioned, he played the flute, violin, cello, piano, and was an excellent choral and orchestral conductor. 9) The composer of great artistic heritage, which presents almost all musical genres.

His scientific work "The principles of musical psychology" was the first work about musical psychology in Ukrainian musicology. His opera "Siege of Dubno" takes special and main place in Ukrainian historical culture, because it is the first opera by Gogol's story "Taras Bulba".

That is why in conclusion I would like to mention that scientific and creative works of Sokalsky are great value for Ukrainian culture.

Keywords: creative person, P.Sokalsky, composer, folklorist, scholar, music critic, a psychologist, musicologist, writer and diplomat.
